

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - גני הדר פתח תקוה

"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שלוש שנה וארבע מאות שנה" (שמות י"ב, מ' - מ"א)

(מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שלשים שנה וארבע מאות שנה.

(מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים.

שאלה מרכזית - שני מספרים מקובלים במסורת שלנו לגבי השנים הקשורים לגלות מצרים, 400 שנה שמופיע במפורש בברית בין הבתרים, ו- 210 שנים שעל פי המקובל היו בני ישראל במצרים עצמה. והנה בפסוקים הנ"ל מופיע פעמיים מספר חדש של - 430 שנה שבהם ישבו במצרים, ויש לברר כיצד מספר שנים זה מסתדר עם המספר של - 400 שנה המפורש בברית בין הבתרים.

שאלה משנית - מדוע לא מפורש בתורה מספר השנים שהיו במצרים עצמה?

נראה, שיש לתמוה, מדוע המספר 210 שנים, שלמרות, שלכאורה, הוא חשוב ומהותי לגבי ישיבת בני ישראל במצרים, הוא אינו מופיע במפורש בפסוקים, אלא נלמד רק בדרך של חישוב מספרי. שהרי, למספר שנים זה אנו מגיעים, ע"י שאת 60 השנים שעברו מלידת יצחק עד לידת יעקב, מצרפים ל- 130 השנים שעברו מלידת יעקב עד הגיעו למצרים, ומגיעים ל- 190 שנים שעברו מלידת יצחק עד הגיע יעקב למצרים. ועושים זאת בגלל שבברית בין הבתרים נאמר: "ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, ארבע מאות שנה" (בראשית ט"ו, י"ג), ומכיוון שהזרע של אברהם היה יצחק, לכן סופרים משנת לידתו, ואמנם לא היה במצרים אך כבר מאז הוא היה 'בארץ לא להם'. ולאחר מכן מחסירים את ה- 190 שנה האלו מהמספר - 400 שנה שהם סך השנים שיהיו בארץ לא להם, וקיבלנו את המספר - 210 שנים שהיו במצרים עצמה.

ועדיין, חז"ל צריכים לעשות חישוב נוסף בכדי לשכנע שלא יתכן שה- 400 שנה המוזכרים בברית בין הבתרים מדברים על השנים שהיו במצרים עצמה. ורש"י מביא חישוב זה בפסוקנו, ואומר, שהרי קהת היה מן הבאים עם יעקב, וזה מפורש בפרשת 'ויגש'. וקהת חי 133 שנים ככתוב: "ויושי חי קהת שלש ושלשים ומאת שנה" (שמות ו', י"ח). עמרם בנו חי 137 שנים ככתוב: "ויושי חי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה" (שם, שם, כ'). משה בנו היה בן 80 שנה בעומדו לפני פרעה, ככתוב: "ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה, בדברם אל פרעה" (שם, ז, ז'). ואם נצרף את חי קהת שהיה מבאי מצרים, וחיי עמרם וחיי משה עד יציאת ממצרים נקבל ביחד - 350 שנה, שהם פחות מ- 400 השנים שנגזרו בברית בין הבתרים.

ובכדי לדייק יותר, אומר רש"י, שמספר השנים שהיו במצרים עצמה הוא אף קטן יותר מ- 350 שנה. שהרי, קהת הגיע למצרים מספר שנים אחר שנולד, וחלק משנות עמרם חופפים לשנות קהת, וחלק משנות משה חופפים לשנות עמרם, ולכן בני ישראל היו במצרים אף פחות מ- 350 שנה, אז כמה זמן הם היו שם? ולכן, **נאלצים** לומר שה- 400 שנה שנגזרו בברית בין הבתרים, לא החלו בירידתם למצרים אלא לפני כן, ומכיוון שנאמר בגזירה - 'כי גר יהי זרעך', אז סביר לקבוע שהמועד לתחילת ה- 400 שנה היה בלידת יצחק, ומכאן שהיו במצרים רק - 210 שנים.

ולאור הצורך בחישוב זה, מתעוררת השאלה, מדוע התורה לא פירשה לנו כמה שנים היו במצרים עצמה? ואם נרצה לתרץ, שכל דבר שניתן לדייק מנתונים מפורשים בתורה, כמו במקרה הזה, אז אין צורך שהתורה תרשום אותו במפורש, כי יש בזה דבר מיותר, אז יש להעיר, שחישוב זה אין הוכחה מוחלטת, וכן נראה להלן, שהמספר 210 לא מוסכם על כל המפרשים וישנה גם דעה אחרת לגבי מספר השנים שהיו במצרים, ולכן נראה שכן היה מקום שהתורה תפרש את מספר השנים שהיו במצרים. ועוד, יש להעיר, שבוודאי בני ישראל לא היו משועבדים לפרעה במשך כל ה- 210 שנים, ואמנם הדעה המקובלת היא שהיו משועבדים בעבודה פרך והתקיימה בהם הגזירה של יעבדום וענו אותם רק במשך 80 שנה, אך גם בזה ישנה דעה אחרת שהשעבוד נמשך 86 שנה.

ואולי, יש לומר, שאם מספר השנים שהיו במצרים ומספר השנים שהשתעבדו במצרים לא מוזכרים במפורש, אולי זה בגלל שהם לא הענין המהותי והקבוע בענין הגזירה על בני ישראל, והיו יכולים להתארך או להתקצר על פי מצבם של בני ישראל. אך מספר השנים המהותי והקבוע הוא דווקא המספר - 400 שנה המוזכר בפירוש בברית בין הבתרים, כי מספר שנים זה בא כעונש, כמו שמובא במדרש 'תנחומא' (קדושים פרק יג): "אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע אתה נתתי לי רשות לומר לפניך שגא' (שם) ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה. אמר לו ידוע תדע אוי לאדם שמוציא דבר מתוך פיו ואינו יודע היאך מוציאו, שאברהם על שאמר במה אדע, השיבו - ידוע תדע וגו' ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" (שם)."

ונראה לחזק רעיון זה, שהמספר 'ארבע מאות' קשור לענין 'עונש', על פי דברי 'מהר"ל' (בספר 'באר הגולה' - הבאר הראשון) שדן בעונש של ארבעים מלקות: "כי המקובל אצלם, כי מספר המכות ארבעים כנגד יצירת האדם שנוצר בארבעים יום כמו שידוע דבר זה, וגמר יצירתו הוא ביום ארבעים. והחטא שהאדם חוטא הוא בא לאדם מצד החומר בלבד, כי מצד הצורה אין חטא כלל, ואלמלא לא היה החומר היה האדם קדוש וטהור מן החטא רק כי ההעד דבר בחומר... וכאשר האדם הוא בחטא גם הצורה שלו עומד בחומר בחטא, ולכן אמר ארבעים יכנו, כי הטעם מלקות שיש להכותו ארבעים כנגד צורת הולד".

ולפי זה, יהיה לנו הסבר נוסף, מדוע גם העונש על חטא המרגלים היה - ארבעים שנה, וגם העונש שנגזר בברית בין הבתרים היה בבסיסו - ארבעים שנה, אלא שה' הכפילו, מסיבה הידועה לו, פי - 10 והגיע לכדי - ארבע מאות שנה. ומכיוון שזה המספר הבסיסי, לכן רק הוא מוזכר בפירוש ולא שנות השהייה במצרים או שנות השעבוד.

תשובות לשאלה המרכזית - מלבד הפרשנות המקובלת, ישנם הסברים נוספים.

הפרשנות המקובלת - ארבע מאות ושלשים שנה מברית בין הבתרים

'רש"י' ורוב הפרשנים מביאים הסבר זה על פי 'מדרש רבה' (שמות פרשה יח פסקה יא) ששם מובא: "ויהי מקץ שלשים וארבע מאות שנה וגו' משעה שנגזרה עליהן הגזירה שהן לא עשו במצרים אלא מאתים וי' שנה".

פרקי דרבי אליעזר - 215 שנה כפול 2 = 430 שנה

ב'פרקי דרבי אליעזר' (פרק מ"ז) מובא חשבון מחודש בעל אופי מדרשי: "חמש שנים קודם שבא יעקב אבינו למצרים נולדו לו ליוסף שני שבטים מנשה ואפרים והם מישראל, וירדו במצרים הרי מאתים וחמש עשרה שנה, ימים ולילות ארבע מאות ושלשים". לדעתו,

יש להוסיף **חמש שנים** שנולדו מנשה ואפרים לפני ביאת בני ישראל למצרים, ל- **210** שנים של בני ישראל, וביחד היו במצרים **215 שנים**. ומכיוון שבני ישראל השתעבדו גם ביום וגם בלילה, הרי שיש להכפיל שנים אלו, וכך מגיעים ל- 430 שנה.

רמב"ן - בברית בין הבתרים נזכרו 400 שנה ועוד 30 שנה עד שישלם עון האמורי

לדעת רמב"ן אין סתירה בין המספר המופיע כאן למספר שמופיע בברית בין הבתרים. כי בברית בין הבתרים מובאים שני פרטים, האחד: **"ארבע מאות שנה"**, והשני: **"ודור רביעי ישובו הנה"**, כי לא שלם עון האמורי עד הנה", והפרט השני הזה מכוון **לשלושים שנה** שמובאים בסיכום השנים כאן אצלנו. ומכיוון שעברו הארבע מאות שנה, ולאחר שלושים שנה נוספות גם נשלם עון האמורי, לכן יצאו לאחר ארבע מאות ושלושים שנה מברית בין הבתרים.

רבי יוסף בכור שור - 430 שנה נמנים מצאת אברהם מארם ללכת לחרן

לדעת **רבי יוסף בכור שור** אברהם היה בן **שבעים בצאתו מארם**, ובברית בין הבתרים היה יותר מבן שבעים, כי כך משתמע מסדר המקראות, ובניגוד לדעת **'סדר עולם'** שעליו מסתמכים רוב הפרשנים הטוענים שהארבע מאות ושלושים שנה מתחילים מברית בין הבתרים, ובלשונו: **"ולפי הפשט הוא מונה משיצא מארם תחילה ובא לחרן עם תרח אביו, שזה היה תחילת גלותו, ואז היה בן ע' שנה, ועמד בחרן ה' שנים ויצא. כתיב 'ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן', ואחר כך נגלה עליו הקב"ה בין הבתרים, והיה לו יותר מע' שנה כסדר המקראות. אבל זה הפסוק אינו מונה מבין הבתרים, אלא מתחילת גלותו, שבא לחרן"**.

הטור הארוך - שלושים שנה נוספו בגלל עון הדון

לדעת **'הטור הארוך'**, אמנם ה' אמר לאברהם שגר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה, אך אין המספר חתום, אלא יכול להשתנות על פי מעשיהם. כי אין העונש הראשון הבטחה שלא יוסיפו עליו אם ימשיך לחטוא, וידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים, ובטלו המילה, ועל כן ארך גלותם שלשים שנה, והיה ראוי שיתארך יותר, אלא שצעקו והרבו בתפלה, כדכתיב (לעיל ב, כג) ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים, וישמע אלהים את נאקתם. וכמו שנתארך עליהם עוד ארבעים שנה בגלל חטא המרגלים.

ונראה להוסיף כאן את דברי בעל ספר **'תולדות יצחק' שמקשה**, שכתוב בברית בין הבתרים: **"כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם, ארבע מאות שנה"**, והרי העינוי לא היה ארבע מאות שנה אלא כ-שמונים שנה? ומתרחץ, שהזמן - **'ארבע מאד שנה'** אינו מוסב על הגזירה של - **'ועבדים ועינו אותם'**, אלא מה שכתוב בתחילה - **'גר יהיה זרעך בארץ לא להם'**. כלומר, שהם יהיו גרים במשך 400 שנה, אך לא כתוב כמה זמן יהיה העינוי. ויש המחזיקים טענה זו בזה מדקדקים שטעם האתנחתא מופיע לפני - **'ארבע מאות שנה'** לומר שאינו סמוך למה שלפניו אלא על מה שלפניו פניו. **ולפי זה ניתן לומר**, שמלכתחילה ה' לא קבע זמן מוחלט לעינוי אלא תלוי בהתנהגות בני ישראל, ברצותו מאריך וברצותו מקצר. וכדומה לענין ה- 400 שנה, ה' לא קבע בצורה מוחלטת ממתי יתחילו שנים אלו, וזה היה תלוי בהתנהגות בני ישראל בהמשך.

רעיון מרכזי - 30 השנים הם 30 השנים הרעות שהיו ליוסף וליעקב במצרים

אם נדקדק בפסוק: **"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שלשים שנה וארבע מאות שנה"**, נראה, שענין הישיבה מופיע פעמיים, גם - **'ומושב בני ישראל'** וגם - **'אשר ישבו במצרים'**, במקום לקצר ולכתוב - **'ומושב בני ישראל במצרים'**, או - **'ובני ישראל ישבו במצרים'**. כמו כן, גם המילה - **'שנה'** מופיע פעמיים - **'שלשים שנה וארבע מאות שנה'**, והיה אפשר לקצר ולכתוב - **'שלשים וארבע מאות שנה'**. וכמו שכתוב בפרשת **'וארא'**: **"ושני חיי לוי שבע ושלושים ומאת שנה"** (שמות ו', ט"ז), וכן: **"ושני חיי קהת שלש ושלושים ומאת שנה"** (שם, י"ח), וכן: **"ושני חיי עמרם שבע ושלושים ומאת שנה"** (שם, שם, כ').

ולכן נראה, שהכפילות הזו באה כדי שנדרוש אותה. וכמו שעל הכפילות שבפרשת **'חיי שרה'**: **"ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, שני חיי שרה"** (בראשית כ"ג, א'), אומר **'רש"י'**: **"לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו"**.

ונראה לומר, שהפסוק מדבר על שתי ישיבות שונות, האחת של **שלושים שנה** והאחרת של **ארבע מאות שנה**. הישיבה של ארבע מאות שנה ידועה ומפורסמת שהיא מלידת יצחק עד היציאה ממצרים, אך איזו ישיבה היתה של **שלושים שנה**? אמנם, לפי הפירוש המקובל, הכוונה **לשלושים השנה** שעברו מברית בין הבתרים עד להולדת יצחק. אך למה יש לצרף שלושים שנה אלו, כאשר ה' אומר לאברהם - **'גר יהיה זרעך'**, כלומר, את חישוב השנים יש להתחיל רק מהולדת זרעו שהוא יצחק.

אך אם נאמר, שהפסוק מדבר על שתי קבוצות של בני ישראל, האחת שהמושב שלה היה **שלושים שנה**, והאחרת שישבו במצרים **ארבע מאות שנה**, ואין השנים של הללו נוספים על השנים של הללו אלא שהיו חופפים, הרי שירד הקושי של המספר - **430 שנה** שסותר את המספר של - **400 שנה**, ונשאר לנו לחפש מי ישב במצרים - **שלושים שנה**.

ונראה, שאולי הכוונה למספר השנים הרעות שבהם ישבו **יוסף ויעקב במצרים**. כי ליוסף היו **שלש עשרה** שנים רעות במצרים, מזמן שהגיע לשם בגיל **שבע עשרה** בתור עבד, ויצא מעבדות לחירות בגיל **שלושים** בעומדו לפני פרעה, והפך להיות המושל בכל ארץ מצרים. ואילו ליעקב היו **שבע עשרה שנים** רעות במצרים, שהרי היה בן מאה ושלושים שנה בעומדו לפני פרעה, ונפטר בן מאה ארבעים ושבע, וכל השנים שבהם נאלץ לעזוב את ארץ כנען ולרדת למצרים היו בשבילו שנים רעות. ואם נצרף את השנים הרעות של שניהם נקבל בדיוק - **שלושים שנה**. **ונראה**, שיש לצרף את יוסף ויעקב לקבוצה אחת, כמו שהכתוב מצרפם יחד בענין הגאולה ממצרים, ואומר: **"גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה"** (תהלים ע"ז, ט"ז). והסיבה לצרפם אומר **'אבן עזרא'**: **"וטעם להזכיר יוסף עם יעקב, כי הוא החיה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל, והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם"**. ומכיוון שבני ישראל נפדו ממצרים בזכות יעקב ויוסף, יש מקום להזכירם בשתי קבוצות נפרדות.

ונראה להוסיף, שהמשפט הראשון - **'ומושב בני ישראל'** מתייחס ל**ארבע מאות שנה** של כלל בני ישראל, שמתחילים מהולדת יצחק, וכאן לא כתוב היכן ישבו, כי ארבע מאות שנה הללו כוללות גם את הישיבה בארץ כנען. ואילו המשפט השני - **'אשר ישבו במצרים'** מתייחס למספר הסמוך לו - **'שלושים שנה'** ומתייחס ליוסף ויעקב שבשנותיהם הרעות ישבו ביחד דווקא **במצרים** במשך שלושים שנה. **ועוד יש לדקדק**, שבמשפט הראשון כתוב **'ומושב'** בצורת **יחיד**, כי מדובר על כלל האומה, אך במשפט השני כתוב **'ישבו'** בצורת **רבים** כי מכוון ליוסף וליעקב.

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד של השנה מוקדשים לע"נ לומדי הכולל: ר' אריה בן ר' יהושע גוטליב ז"ל. ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל. ר' אברהם הכהן בן חנום ז"ל. ולע"נ ר' אדמונד רפאל בן ז'היה.

השיעורים מתקיימים בבית הכנסת הניכוי הישיבות - רח' מנחת שלמה 3 גני הלך פתח תקוה

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת עירובין. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון - 0548448692. לתגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון צמייל, גם צמהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת - Ingber@bezeqint.net